

Parlem de competències bàsiques

Pere Alzina Seguí

Els processos de globalització i de mundialització de l'economia generen noves exigències formatives que difícilment poden tenir resposta en els sistemes educatius de caire tradicional. Si la societat canvia, els sistemes educatius han de canviar, tot i que no tots els canvis són positius ni van en la direcció d'una major redistribució de la riquesa ni d'una major justícia social.

Les necessitats directament i indirectament derivades d'aquesta situació han propiciat que els sistemes educatius s'hagin d'anar adaptant a una formació més exigent, a una formació capaç de donar noves respostes a un món canviant i a un marc progressiu d'incertesa. Mai tant com ara no ha tingut tanta validesa l'aprenentatge al llarg de la vida; l'aprenentatge permanent ha passat a ser una necessitat i, fins i tot, una obligació i la formació inicial s'ha d'adaptar a nous paràmetres: ensenyar a pensar de maneres diferents a com hem pensat fins ara, tot un nou paradigma racional que ha d'anar acompanyat d'un nou marc ètic que faci possible la superació de les desigualtats.

En aquest marc és on inserim el concepte de competències bàsiques: un marc europeu globalitzat que pretén dotar d'eines i estratègies els seus ciutadans per a fer front a aquests nous reptes. Les anomenades competències

bàsiques són aquell conjunt de coneixements, habilitats, estratègies, actituds i aptituds que hom hauria de poder utilitzar en situacions contextualitzades per a resoldre problemes complexos de la vida quotidiana.

Quan parlem de competències bàsiques ens referim, per tant, a la necessitat de saber què fem, com ho fem, en quin context ho fem, quins resultats obtindrem i com podrem millorar-los. Parlem d'ensenyar a pensar de manera reflexiva, autònoma, conscient, ordenada i sistemàtica. Les competències considerades bàsiques han de ser aquelles que permetin a hom professionalitzar-se i especialitzar-se en un camp determinat del coneixement i de l'activitat humana, és a dir, les competències bàsiques han de fonamentar la base sobre la qual es construeix un saber fer i un saber estar.

Les competències bàsiques recollides en la legislació espanyola són vuit i afecten i condicionen diferents camps del coneixement. Ser competent, de manera resumida i exemplificada, voldria dir:

- La capacitat d'usar i comprendre textos orals, escrits i audiovisuals en situacions reals de comunicació; implica usar l'escriptura com a eina per estructurar el pensament, implica usar una llengua estrangera en situacions quotidianes de comunicació... (competència lingüística i audiovisual).
- Implica valorar, reconèixer, comprendre, apreciar i usar tot tipus de manifestacions culturals i artístiques dels humans, al llarg de temps i en l'actualitat (competència artística i cultural).
- Implica aprendre a cercar, captar, seleccionar, registrar, processar i comunicar informacions diverses de manera entenedora per a tothom (competència en el tractament de la informació i competència digital).
- Implica l'ús del pensament lògic matemàtic per elaborar informació, interpretar-la, comunicar-la i resoldre problemes complexos (competència matemàtica).

- Implica ser conscient del que s'aprèn i de com s'aprèn, de quines són les nostres virtuts i els nostres defectes; de quin és el camí que hem de seguir i amb quins entrebancs ens podem trobar (competència d'aprendre a aprendre).
- Suposa ser capaç de generar idees i projectes, posar-les en pràctica, planificar-les i avaluar el seu impacte; implica tenir una actitud positiva cap als canvis, implica ser capaç d'imaginar, construir noves realitats... (competència d'autonomia i iniciativa personal).
- Implica gaudir i tenir cura del medi que ens envolta, de la necessària interdependència entre els fets i fenòmens; implica gaudir i tenir cura de la salut personal i col·lectiva i mostrar actituds de respecte i tolerància vers totes les persones (competència en el coneixement i la interacció amb el món físic).
- Implica comprendre, inserir-se i millorar la realitat social que vivim; implica aprendre a cooperar, a conviure i a exercir la ciutadania democràtica en un món obert, canviant i plural (competència social i ciutadana).

Les implicacions que suposa el concepte de competència ens brinda una altra oportunitat per millorar la pràctica educativa, per reflexionar sobre què fem i com ho fem i

per introduir els canvis necessaris per a millorar els processos d'ensenyament i aprenentatge. Per tant, aprofundir en el treball per competències, concretar-les en activitats complexes, materialitzar-les en projectes compartits en un centre i inserir-les en contextos reals, propers i significatius és un repte interessant ja que necessitam formar persones reflexives, persones capaces de posar-se al lloc d'altres i d'entendre realitats diferents, pensaments divergents i actituds variades. Necessitam persones capaces de deixar-se il·lusionar per la incertesa, capaces de sorprendre's i admirar-se per la interrogació científica, capaces de motivar-se pels dubtes rellevants, per les preguntes que corquen el nostre intel·lecte; persones capaces de deixar-se sobtar per l'imprevist, per la pregunta impertinent o incòmoda, per la qüestió arriscada i colpidora.

La incorporació del concepte competència ens pot permetre aprofundir en un model de persona capaç de pensar per si mateixa, capaç de gestionar informació, d'interpretar-la... d'oferir alternatives. La complexitat del món actual necessita de persones amb capacitat de gestió, amb capacitat d'il·lusionar, amb capacitat de teixir complicitats per a anar construint noves xarxes socials, cooperatives i solidàries, conscients i implicades en la consecució del benestar comú. Aquesta seria el vessant ètic del coneixement, sense el qual és inconcebible qualsevol tipus de reforma.

La complexitat del món, les seves desigualtats, els desequilibris i els problemes que hem generat necessita de persones que arribin a pensar de manera totalment diferent a com hem pensat fins ara; necessitam persones amb capacitat d'anàlisi global i acció local.

Alhora també necessitam persones capaces de gestionar grans quantitats d'informació, transformar-la en coneixement i construir saviesa; necessitam persones capaces de generar pactes, acords, entesa i comprensió.

El treball de les competències ens ofereix una altra oportunitat, una nova oportunitat per a repensar, millorar i engrescar-nos en la nostra feina, però necessitam calma, estabilitat legislativa, autonomia de centre i sobretot confiança: per educar necessitam confiança amb nosaltres mateixos, necessitam confiança per part de la societat, necessitam confiança per part de les administra-

cions, necessitam confiar en les capacitats de les persones que aprenen... Només amb confiança i des de la confiança serem capaços d'innovar; no podem oblidar que sense innovació no avançarem, sense innovació no resoldrem cap dels importants problemes que ens envolten i la innovació ens porta les evidències que necessitam per a avançar.

Revisar què fem, constatar el que ja fem en la direcció correcta, aprendre del que fem entre tots i proposar millorar, progressivament, tot allò que necessita ser canviat, que ja no s'ajusta a les noves realitats, que ja no obeeix als importants reptes que tenim plantejats. Amb il·lusió, amb optimisme, sense presses però sense pauses.

Avançar cadascú a partir de la pròpia realitat; tothom té una història que ens condiona; necessitam partir del que som per a avançar; no partim de zero ni podem fer tots els mateix; som diferents i, per tant, necessitam reconèixer aquesta situació com a punt de partida; ja n'hi ha prou de processos uniformitzadors, on tothom ha de fer el mateix al mateix moment. Això es pot aplicar a totes les nostres aules i als nostres processos formatius, tant inicials com permanents.

Si la diversitat és un valor, fem-lo tangible; deixem que les persones pensin i actuïn, deixem que s'obrin camins múltiples, que dissenyin els propis itineraris, sense estar sempre dient el que s'ha de fer; obrim portes, deixem-les obertes, rompem esquemes, valorem l'heterogeneïtat; cerquem complementaritats més que contradiccions, acords més que desencontres.

Els centres educatius han de dissenyar situacions riques, complexes i variades que permetin posar en joc els coneixements, les habilitats i procediments i els valors i actituds capaços de resoldre, de manera satisfactòria, un determinat problema, dubte o qüestió rellevant.

Necessitam ser conscients que l'única tasca rellevant d'un centre educatiu és cercar situacions d'ensenyament i aprenentatge que ens permetin ensenyar i aprendre millor a tots i cadascun dels alumnes; qualsevol tasca que no vagi en aquesta direcció serà irrellevant.

Necessitam tenir clar que totes les tasques que dissenyem han de permetre la reflexió continuada sobre per què fem

allò que fem, com ho fem, quins errors cometem, com els podem resoldre o evitar i com podem seguir millorant i aprenent. És a dir, resoldre situacions complexes, on posar en joc els nostres coneixements, procediments i actituds bàsiques, identificar els nostres objectius, proposar les línies d'acció i avaluar-ne els resultats.

Necessitam ser conscients i protagonistes dels propis processos d'aprenentatge, necessitam assumir la responsabilitat d'aprendre i, per tant, necessitam ensenyar i educar persones conscients dels seus processos d'aprenentatge, responsables del que han de fer, sense necessitat d'insistir-hi contínuament. Tot plegat un conjunt de reptes interessants, engrescadors i complexos.

Però no partim de zero; l'experiència acumulada és molta i no es pot menystenir. Les competències bàsiques esdevenen una nova formulació i concreció basada en una extensa i variada experiència d'innovació educativa que no es pot deixar de banda i que només aprofundint-la podrem avançar en la direcció adequada. Són molts els exemples que avalen la nostra hipòtesi:

- Els processos de normalització del català a les escoles van incorporar una didàctica fresca i innovadora, que va aconseguir somoure els fonaments de la dictadura. El coneixement de la nostra llengua i de la nostra cultura van donar una empenta a la renovació educativa; en tenim experiència; cal aprofitar-la, actualitzar-la.
- El disseny i treball per racons a l'educació infantil que van permetre el foment de l'autonomia personal i dels hàbits bàsics i rutines.
- La introducció del plantejaments constructivistes en l'ensenyament i aprenentatge de la llengua escrita van suposar un salt qualitatiu que va permetre valorar el coneixement dels nostres fillats i filletes; cal seguir en aquesta direcció i consolidar l'enfocament comunicatiu.
- També van descobrir que el pensament matemàtic es pot educar a partir dels processos de reflexió sobre la realitat; noves perspectives i noves il·lusions per a aprofundir en la concepció que els fillats i les filletes saben molt i poden aprendre encara molt més.

- També vàrem incorporar els processos reflexius a partir del projecte filosofia 3-18, que ens ajudà a repensar com pensam i a pensar millor, generant comunitats d'aprenentatge, comunitats que comparteixen i construeixen el coneixement. Necessitam seguir aprofundint en aquesta direcció.
 - Paral·lelament vàrem aprendre a crear com Picasso, com Miró, com Kandisky, rompent la realitat, construint-ne de noves, imaginant un món millor. L'educació artística, musical i l'art dramàtic van entrar a les aules i van capgirar la imatge de les ombrívols aules; van rompre esquemes, van trasbalsar les parets i van tirar portes, murs i barreres.
 - Mentre, anàvem acollint les persones amb discapacitats, ens obríem a noves realitats, dissenyaven nous models per a aules cada vegada més heterogènies i aprengueren a valorar, com mai, la diversitat humana. Poc a poc, van fer el mateix amb les persones procedents d'altres llengües i cultures. Seguien obrint portes, trencant estereotips, imaginant noves realitats...
 - També van aprendre a viure, expressar-se i emocionar-se a través del cos, gaudint de l'expressió i del moviment lliure a partir dels plantejaments derivats de la pràctica psicomotriu.
 - Els tallers de tots tipus es van introduir en l'aprenentatge actiu, fent bona la idea que s'aprèn fent i reflexionant sobre com es fa.
 - El treball per projectes ha suposat un avanç molt rellevant per a consolidar processos d'aprenentatge reflexius i complexos. Aprofundir en aquesta línia ens portarà moltes satisfaccions, en comprovar que saben els fillets i les filletes.
 - Lligat al treball per projectes ens trobam amb l'aprenentatge cooperatiu, una fita irrenunciable que ens ha de permetre consolidar comunitats d'aprenentatge, desenvolupar el sentit de pertinença a un col·lectiu i establir vincles afectius i emocionals.
 - Necessitam també aprofundir en la gestió dels grups heterogenis, des de perspectives multiculturals i inclusives.
- Igualment, necessitam aprofundir en la consolidació i desenvolupament del coneixement científic; necessitam seguir reflexionant i aprenent sobre el món. Algunes experiències portades a terme són realment molt rellevants.
 - I molts plantejaments més: la reflexió ètica i moral; els processos d'aprenentatge significatiu i l'establiment de relacions entre conceptes; construir coneixement a partir dels debats i les discussions a classe; l'aplicació del concepte d'intel·ligències múltiples, les capacitats diverses, la varietat d'estils d'aprenentatge; l'educació emocional i afectiva; l'aprenentatge de la participació en processos de gestió democràtics; l'acció tutorial; l'ambientalització dels centres, la personalització dels espais, la construcció d'espais de benestar...

Aquests i molts altres plantejaments ens permetran afrontar el nou repte amb garanties; voler oblidar o no tenir en compte aquest bagatge és un greu error. Pensar que cal començar de nou és un despropòsit. Pensar que quan parlem de competències parlem de conceptes absolutament nous és, en el fons, una nova manca de confiança en el professorat.

Aconseguirem millorar si som conscients d'allò que tenim, d'allò que fem bé i d'allò que necessitam consolidar, ampliar i introduir. Però no ens podem enganyar, cal estar atent a allò que ens volen vendre i necessitam aprendre a dir no a determinades propostes editorials, a determinats plantejaments que pretenen deixar-nos sense iniciativa, a determinades exigències de caire purament administratiu i burocràtic que acaben emmetzinant l'ambient de treball.

Necessitam aprendre a dir no amb respecte i des de la col·laboració i la responsabilitat, no des de la deixadesa o el rebuig sense plantejar alternatives viables, sinó des de la participació activa i responsable: ja n'hi comença a haver prou de fitxes i llibres de text; ja comença a ser hora que entenguem les noves tecnologies de la informació i de la comunicació com a mitjans per a aprendre. no com a objectius d'aprenentatge en si mateixos; ja comença a ser hora de dir prou d'activitats descontextualitzades, buides de contingut, activitats d'omplir buits, quaderns Rubio i altres; ja n'hi ha prou de convertir els llibres de text en llibres digitals que fan les mateixes acti-

vitats sense sentit però a l'ordinador. Ja és hora de capgirar inèrcies, supersticions i eradicar plantejaments educatius absolutament superats i invalidats per la recerca. I podem dir prou, perquè som capaços de fer molt més, perquè mereixem la confiança per a avançar i disposam de l'experiència per a fer-ho.

Tenim evidències d'allò que funciona, tenim proves fafants de quines són les línies que donen millors resultats:

La investigació organitzacional (efectivitat escolar) ha demostrat que la cultura i la comunitat escolar, així com la conducta col·lectiva dels mestres, administradors i pares, poden marcar importants diferències en el que els estudiants aprenen. És molt important que es prenguin acords escolars totals sobre el que s'ha d'ensenyar, la forma en què s'ha d'ensenyar i la manera en què les persones s'haurien de relacionar entre elles. La qualitat de l'ensenyament i de la comunitat professional de les escoles és més important que la quantitat de diners que s'inverteixen en construcció, llibres o materials didàctics.

Un millor comportament i un aprofitament més elevat es relaciona amb aspectes organitzacionals socials de l'escola, com el grau de caràcter distintiu de les escoles, el grau que els mestres compartien actituds en comú i el grau de comportament consistent amb els seus alumnes'.

Les escoles en què els mestres comparteixen valors i una visió en comú i on han creat una comunitat professional de col·laboració caracteritzada pel diàleg i per un sentit de pertinença produeixen un major aprenentatge estudiantil que aquelles escoles on les relacions són més formals i contractuals.

Per tant, el concepte de competència afecta els continguts, com s'ensenyen i prioritzen, els aspectes metodològiques i els criteris d'avaluació i suposen un replantejament de l'escola. El concepte de competència afecta tres elements fonamentals en qualsevol centre:

- La formació, una formació contextualitzada a les necessitats del centre, de qualitat, obligatòria en horari lectiu que permeti l'experimentació i la posada en pràctica d'innovacions.
- La reflexió, capaç de qüestionar allò que fem de manera continuada per a assegurar que milloram; compartir les nostres reflexions amb els companys, assegurar el treball conjunt i la coordinació d'esforços, recursos i finalitats.
- L'organització. La característica diferencial de les escoles és la seva organització: una organització horitzontal (de tots els professors que imparteixen assignatures en un curs concret) i vertical (de les diferents àrees i la seva progressió al llarg del cursos escolars), més una coordinació de tots els suports amb els respectius professors tutors i d'àrea.

Tota la resta de qüestions i d'elements lligats al concepte competències, són qüestions supèrflues, inclosos aspectes com el model concret de programació o els seus elements, la forma concreta d'una determinada concreció curricular o el grau de formalitat en la redacció dels objectius. Si ens centram exclusivament en aquestes qüestions és molt possible que perdem de vista allò que és important: la creació d'un clima escolar favorable per a la millora del procés d'ensenyament i aprenentatge; assegurar un clima asserenat, afectuós i segur (amb mesures de control clares) que permeti la millora dels resultats acadèmics i dels processos d'atenció a les necessitats dels alumnes i el treball cooperatiu de professors i alumnes. □

1 Veure LEE, V. E. i SMITH, J. B (1996): *Collective responsibility for learning and its effects on gains in achievement or early secondary school students*. American Journal of Education; pàg. 103-146.